https://doi.org/10.36007/5390.2026.07

JAZYKOVÝ A KULTÚRNY KONTAKT V PRÓZE PAVLA ROZKOŠA NA SVADBE

LINGUISTIC AND CULTURAL CONTACT IN PAVEL ROZKOŠ'S PROSE NA SVADBE

Eva GYŐRIOVÁ BAKOVÁ[1]

ABSTRACT

This paper offers a sociolinguistic reading of Pavel Rozkoš's prose Na svadbe, a work that provides a vivid literary portrait of the Slovak minority community in the Romanian Banat. The analysis explores different layers of linguistic and cultural contact – from dialectal and colloquial features of Slovak, through lexical influences from Romanian and Hungarian, to the survival of traditional wedding rituals. The study argues that language in Rozkoš's prose functions not only as an artistic device but also as a marker of identity and a means of documentation, preserving the memory of the community and conveying its experience of living in a multilingual and multicultural environment.

KEYWORDS

Slovaks in Romania, minority literature, language contact, cultural contact, sociolinguistic interpretation

ÚVOD

Slovenská komunita patrí v Rumunsku medzi početné a stabilné národnostné menšiny. Jej korene siahajú do 18. storočia, keď Slováci odchádzali z preľudnených oblastí Uhorska a usádzali sa v Banáte a Sedmohradskej oblasti. Vytvorili komunity, ktoré si dodnes zachovali slovenský jazyk, kultúru a tradície. Vzhľadom na viacjazyčné prostredie sa slovenský jazyk ocitol v kontakte s rumunčinou a maďarčinou, čo sa odrazilo aj na jeho podobe. Literatúra Slovákov v Rumunsku je neodmysliteľne spätá s touto jazykovou a kultúrnou situáciou.

ANALÝZA

Jednou z najvýznamnejších osobností slovenskej literárnej tvorby v Rumunsku je Pavel Rozkoš. Narodil sa v Nadlaku v roku 1937, študoval v Kluži a pôsobil aj na Slovensku. Bol lingvistom, dialektológom, folkloristom i prekladateľom. Jeho literárna tvorba je úzko spätá s jeho jazykovedným výskumom - citlivo zachytáva nárečia, odchýlky od spisovnej normy a autenticitu komunikácie. Rozkošova próza *Na svadbe* (1995) patrí k dielam, ktoré spájajú dokumentárnosť s

[1] PaedDr. Eva Győriová Baková, Univerzita J. Selyeho, Pedagogická fakulta, Katedra slovenského jazyka a literatúry / 124227@student.ujs.sk

umeleckým zážitkom. Dej je presne časovo vymedzený, zasadený do roku 1956, do obdobia nepokojov spojených s maďarskou revolúciou. Hoci ide o intímnu tému svadby, text odráža aj širšie spoločenské a politické okolnosti a sprostredkováva predovšetkým jazykový a kultúrny obraz slovenskej komunity v Nadlaku. Cieľom tejto práce je analyzovať, jazykové a kultúrne osobitosti literatúry Slovákov v Rumunsku v kontexte prózy *Na svadbe* a ukázať, akým spôsobom prispievajú nárečové prvky a interferenčné javy k zobrazeniu identity slovenskej menšiny v Rumunsku.

Problematiku literárnej tvorby dolnozemských Slovákov spracoval v početných monografiách Patrik Šenkár, slovenský literárny vedec a vysokoškolský pedagóg. Poukazuje na to, že Európa (ani žiaden jej región) nie je a nikdy ani nebola homogénna z politického, kultúrneho či etnického hľadiska, pričom prijatie európskej identity neznamená zamietnutie vlastnej identity, skôr prijatie akejsi viacnásobnej identity. Tento jav nesporne pôsobí aj na kultúru a literárnu tvorbu Slovákov v Rumunsku. P. Šenkár konštatuje, že *„v tamojšom regióne sa stretávame aj s fenoménom, ktorý by sme mohli charakterizovať ako latentnú a spontánnu medziliterárnu výmenu.″* (Šenkár, 2019, 160 s) P. Šenkár ďalej zdôrazňuje, že autori z tohto prostredia sú schopní spájať tradičné a moderné prvky, v ich textoch je prítomná *„vitalita, tvrdohlavosť i otvorenosť"* a literatúra slúži ako priestor uchovávania kolektívnej pamäti. (Šenkár, tamže) Jazyk nie je iba prostriedkom estetického stvárnenia, ale aj nositeľom identity a znakom kontinuity komunity. Pre sociolingvistickú analýzu Rozkošovej prózy je tento rámec kľúčový. Próza *Na svadbe* je text, v ktorom sa stretávajú viaceré jazykové osobitosti - nárečie, slovenská spisovná norma, prvky maďarčiny a rumunčiny. Všetky tieto komponenty vytvárajú obraz komunity, ktorá je ukotvená v konkrétnom lokálnom prostredí, avšak zároveň otvorená kontaktom a presahom za hranice svojho regiónu.

Text prózy *Na svadbe*, najmä pasáže slúžiace na opis a naratívny tok, je napísaný v spisovnej slovenčine. Jazyk rozprávača je neutrálny, štandardizovaný a ľahko zrozumiteľný, čo vytvára pevnú základňu pre celé dielo. Táto normatívna vrstva má kľúčovú funkciu ako kontrastný prostriedok. Slúži na to, aby sa zdôraznili odchýlky od spisovnej podoby slovenského jazyka, ktoré sa objavujú v reči postáv. Kým rozprávač poskytuje čitateľovi univerzálny pohľad do sveta diela, jazyk postáv ho lokalizuje a individualizuje. Nárečové prvky v texte majú tak dôležitú funkciu pri budovaní postáv. Pomáhajú čitateľovi predstaviť si reč a sociálne pozadie hovoriacich. Použitie spisovného jazyka však signalizuje aj autorov zámer, aby bol text prístupný širokému okruhu čitateľov bez ohľadu na ich dialektologické znalosti. Zaujímavá je aj voľba mierne archaických slov a spojení, ktoré túto prózu ukotvujú v historickom kontexte. Dialógy v texte sú štylisticky obohatené o hovorové a ľudové výrazy, ktoré ich robia vierohodnejšími. Napríklad výraz *halabala*, ktorý sa v texte vyskytuje, je slovenská hovorová príslovka s významom povrchne alebo nedbanlivo. Podobne sa objavujú spojenia ako *treba dbať*, čo je hovorová, avšak stále spisovná alternatíva k *treba sa starať*. Použitie týchto výrazov, spolu s príslovkou *dajaký*, ktorá je typická pre hovorovú podobu slovenčiny, podčiarkuje snahu autora o realistické vykreslenie reči postáv. Hoci sú tieto prvky slovenské, ich výber a frekvencia prispievajú k neformálnemu a autentickému tónu, ktorý je v dialógoch postáv nevyhnutný pre ich charakteristiku a geografickú lokalizáciu. V texte sa nachádzajú aj ďalšie regionalizmy, ako napríklad slovo *ňaňičkami* (zdrobnenina od „ňaňo″, otec) a *bazaličková* (namiesto spisovného bazalková), ktoré ďalej prispievajú k autentickému vykresleniu prostredia. Tieto a podobné drobné lexikálne detaily vytvárajú bohatú a vrstevnatú jazykovú paletu, ktorá odráža sociálne a regionálne pozadie hovoriacich. Mimoriadne dôležité príklady nárečových prvkov sa objavujú v dialógoch postáv, ktoré potvrdzujú ich regionálne korene v slovenských nárečiach, napr.: *„Na akô pomereňia?!"*(Rozkoš, 1995, 109 s),

namiesto spisovného: Na aké zmierenie?! Podobnú funkciu majú aj nárečové či hovorové výrazy, ako *sľuhovica, bratník, krúžalka, korheľ, duchna.* Prítomnosť maďarských výrazov v texte je v súlade s demografickou realitou regiónu. Maďari tvorili a stále tvoria historicky významnú časť obyvateľstva v Rumunsku, najmä v Sedmohradsku. V texte sa objavuje napríklad meno *Mancika*. Ide o maďarskú zdrobneninu, pravdepodobne odvodenú od mena Mária. Je to typický príklad pretrvávania maďarských mien v multietnickom slovenskom prostredí, čo podčiarkuje hlboké historické a kultúrne prepojenie týchto dvoch etník. Potvrdením tohto prepojenia sú aj maďarské substaníva ako *apo, báťa, álomáš, város, sabačák* alebo poslovenčené verbá *naohajtuje, mulatujú*.

Rozkošove postavy teda hovoria nárečím a ich repliky sú v texte zachytené fonetickou transkripciou. V dialógoch Nadlačanov opakovane nachádzame fonetické osobitosti príznačné pre región, ako zmena kvantity hlások oproti spisovnému variantu slovenského jazyka, napríklad vojaci → *vojáci*, (po) pansky → (po) *pánsky*, zajtra → *zajtrá*, čakajú → *čakaju,* približuje → *priblížuje*. Podobné kolísanie kvantity je typické najmä pre východoslovenské nárečia. Ďalším príkladom odklonu od spisovnej normy je samohlásková alternácia: o → e (*ďiovka, ftody, žiadno)*, e → o (*ďiovka, ftody)*, ktorá je prítomná aj v niektorých stredoslovenských a východoslovenských nárečiach. Stopy východoslovenského nárečia (najmä šarišského a zemplínskeho) potvrdzuje aj alternácia konsonantov, resp. nazálna neutralizácia m ⇄ n (*dem, poton, tan, son).* Pre nadlacké nárečie je podľa textu typická aj alternácia *l* → *u*, a to nielen v prípade gramatickej morfémy 3. osoby singuláru slovies (*čakau, naľakau, zaštekou),* ale ja niektorých podstatných/prídavných mien (*pou, remeseuňíci, poulitrovych).* Z hľadiska fonetiky je v reči postáv príznačná redukcia hlások na začiatku, prípadne vo vnútri slova, teda jav charakteristický najmä pre niektoré západoslovenské nárečia. V prípade skúmaného textu ide najmä o hlásky j a d/ď, n, napríklad: jedným → *edným*, jednom → *edom*, či jednu → *enu*, poďme → *pome*. V iných prípadoch, naopak, a v podobnosti so stredoslovenskými a východoslovenskými nárečiami, dochádza k epentéze, napr. došli → *dvošli.* Výslovnosť diftongu *ô* je kolísavá (podobne ako v západoslovenských nárečiach): môžeš → *móžeš*, pôjde → *póde*, resp. dochádza k diftongizácii koncového -é/-ie, podobne ako v stredoslovenských nárečiach: také → takô, lepšie → lepšô, panskejšie → pánskejšô, zlé → zlô a pod. Vymenované fonetické špecifiká sa v texte objavujú pravidelne, niektoré dokonca aj kombinovane. Tieto prvky potvrdzujú expresivitu prejavu postáv, zobrazujú fonetické špecifiká nadlackého nárečia a hovorový charakter textu, čím odrážajú živý jazyk komunity a posilňujú autenticitu.

Po dôkladnom skúmaní textu z hľadiska morfologickej roviny jazyka bola identifikovaná skupina kľúčových a opakujúcich sa odchýlok, ktoré spoločne tvoria jazykový profil textu a výrazne ho odlišujú od súčasnej spisovnej normy. Tieto javy tvoria špecifický a koherentný gramatický systém nadlackého nárečia. Medzi najdominantnejšie a najčastejšie sa opakujúce javy patrí tvorenie 3. osoby minulého času slovies s príponou *-au/-ou*. Tento jav je v reči postáv prítomný s vysokou frekvenciou a konzistenciou. Príklady ako *povedau, čakau, naľakau* alebo *ukázau* poukazujú na morfologický proces l-vokalizácie, ktorý je typický aj pre niektoré slovenské nárečia (najmä stredoslovenské). Táto forma sa používa namiesto spisovnej gramatickej morfémy -l. Ďalším frekventovaným javom sú slabičné redukcie slovies. Pre skúmané nadlacké nárečie sú príznačné tvary *nevím, víš*, pričom spisovný jazyk by vyžadoval použite tvarov nevie, vieš. Tento jav je typický aj pre západoslovenské nárečia. Podobnú súvislosť so západoslovenskými nárečiami môžeme identifikovať aj v prípade výskytu skrátenej podoby zápornej častice *ňi* namiesto spisovného nie*: „Veď sa ti to ňi tí hraničiari!"* (Rozkoš, 1995, 26 s) Západoslovenská nárečová podoba genitívu jednotného čísla podstatných mien stredného rodu vzoru vysvedčenie, kde sa

prípona -ie nahrádza formou *-ia,* sa zachovala aj v jazyku Dolnozemských Slovákov z okolia Banátu, čo dokazuje aj skúmaný text P. Rozkoša (napr. výskyt tvarov *na zdravia*, *na vareňia*, *vyrušovania*). Najvýraznejšie morfologické odchýlky v nominálnej morfológii boli zaznamenané v skloňovaní prídavných mien. Tieto odchýlky sú priamym odkazom na historickú slovenskú kodifikáciu a na jej vývoj v nárečiach. Opakovane sa používajú tvary prídavných mien stredného rodu s gramatickou morfémou *-uo* (v texte transkribované v podobe *-ô*), ako napríklad v slovných spojeniach *mladô* víno a *starô* víno, resp. v stupňovaní prídavných mien: *lepšô, najsúcejšô*. Tieto tvary sú výrazne odlišné od súčasnej spisovnej normy, ktorá by vyžadovala koncovku -é, teda mladé víno a staré víno; lepšie, najsúcejšie. Tieto tvary nie sú iba náhodnými nárečovými odchýlkami. Ich prítomnosť môžeme považovať za priamy odkaz na slovenské nárečia, ako aj na historické jazykové diela - vyskytujú sa nielen v stredoslovenských nárečiach, ale dokonca aj v podobe slovenčiny zo štúrovskej éry. To naznačuje, že nadlacké nárečie v texte je záznamom nárečia, ktoré si túto archaickú formu zachovalo. V deklinácii substantív sú pozorovateľné javy ako zmena koncovej samohlásky -y/-i na *-e* v nominatíve a akuzatíve plurálu. Tento prvok, charakteristický pre nadlacké nárečie, je možné považovať za pozostatok stredoslovenských nárečí (ružičky → *ružičke*, poháriky → *pohárike*, koníky -> *koníke*).

Svadobné tradície opísané v próze P. Rozkoša predstavujú zaujímavú zmes lokálnych, slovenských a širších kultúrnych vplyvov, ktoré sa prelínali v multietnickom prostredí Nadlaku. Mnohé z týchto zvykov majú priame paralely so svadobnými tradíciami v iných krajinách - najmä však na Slovensku a v Maďarsku, no zároveň si zachovávajú jedinečné regionálne špecifiká. Srdcom svadby v Nadlaku je rituál „zavíjania mladej nevesty", ktorý sa koná presne o polnoci. Počas neho snímu neveste z hlavy veniec a nahradí sa čepcom. Obrad symbolizuje premenu dievčaťa na vydatú ženu. Následne si nevesta prezlečie šaty za nové, farebné, s červenou šatkou na hlave. Tento rituál, nazývaný odčepčenie alebo začepčenie, patrí medzi dôležité slovenské svadobné tradície. Je to obrad, ktorý nevestu mení z dievčaťa na vydatú ženu. Po polnoci sa neveste odoberie veniec alebo závoj, ktorý sa nahradí čepcom. Ceremónia je často sprevádzaná spievaním tradičných ľudových piesní. Aj v Maďarsku je zvykom, že si nevesta po polnoci nasadí na hlavu šatku a tiež sa prezlieka do iného, tradičného odevu, častokrát do červených šiat, ktoré majú priniesť šťastie a symbolizujú novú kapitolu v jej živote.

ZÁVER

Na základe komplexnej analýzy prózy *Na svadbe* od Pavla Rozkoša, ktorá je zasadená do multietnického prostredia Nadlaku v roku 1956, možno konštatovať, že autor vytvoril cenný sociolingvistický dokument. P. Rozkoš, ktorého literárnu tvorbu formovalo jeho lingvistické a dialektologické poznanie, použil jazyk ako kľúčový nástroj na detailné a autentické zobrazenie identity slovenskej komunity v Rumunsku. Dielo je postavené na dynamickom kontraste medzi neutrálnym, spisovným jazykom rozprávača a živým, regionálnym prejavom postáv. Tento prístup umožňuje autorovi nielen rozprávať príbeh, ale aj presne lokalizovať a charakterizovať hovoriacich, čo z textu robí vernejší obraz reality. Dialóg postáv je bohatý na prvky, ktoré svedčia o hlbokom prepojení s viacerými jazykmi a kultúrami. Fonetické a morfologické osobitosti, ako napríklad alternácia *l* → *u* (*čakau*, *naľakau*), nazálna neutralizácia *(son)* či archaické koncovky *(lepšô)*, sú jasným svedectvom o pretrvávajúcom vplyve slovenských nárečí v nadlackom regióne. Tieto dialektizmy nie sú len estetickým doplnkom, ale sú neoddeliteľnou súčasťou identity postáv. Rovnako dôležitá je prítomnosť interferenčných javov. Slová ako *város, mulatujú, álomáš* a mená *Mancika* a *báťa* priamo odkazujú na maďarský lexikálny a onomastický vplyv. Tieto prvky svedčia

o historickej koexistencii Slovákov a Maďarov v regióne. Próza *Na svadbe* je vďaka jazykovému vrstveniu dokladom toho, čo literárny vedec Patrik Šenkár nazýva *„latentnou a spontánnou medziliterárnou výmenou"* a prijatím *„viacnásobnej identity"* (Šenkár, 2019, 160 - 161). Jazyk v tomto diele nie je iba prostriedkom komunikácie, ale aj nositeľom kolektívnej pamäti. Zachytáva nielen tradičné zvyky a udalosti, ale aj ich kultúrne a sociálne kontexty, čím prispieva k uchovávaniu jedinečného kultúrneho dedičstva Slovákov v Rumunsku. Namiesto potláčania vlastnej identity sa v texte ukazuje jej obohacovanie prostredníctvom kontaktov so susednými kultúrami. Dielo je tak svedectvom o tom, že identita pohraničných komunít je komplexná, dynamická a formovaná neustálym prelínaním vplyvov. Tieto zistenia potvrdzujú, že Rozkošova próza je nielen literárnym dielom, ale aj dôležitým prínosom pre sociolingvistický a kultúrny výskum tohto regiónu.

POZNÁMKA

Príspevok vznikol ako výstup projektu Kultúrnej a edukačnej grantovej agentúry (KEGA) Ministerstva školstva, výskumu, vývoja a mládeže Slovenskej republiky. Registračné číslo projektu: 001UJS-4/2025; názov projektu: Chrestomatia z kultúrneho kontextu dolnozemských Slovákov I.; vedúci projektu: doc. PaedDr. Patrik Šenkár, PhD.

POUŽITÁ LITERATÚRA

European Heritage Days. (2022). *Slovaks in Romania.* Dostupné online: https://europeanheritagedays.com. [cit. 2025-09-03]

Literárne informačné centrum. (2025). *Pavel Rozkoš – životopis autora.* Dostupné online: https://www.litcentrum.sk/autor/pavel-rozkos/zivotopis-autora. [cit. 2025-09-03]

Literárne informačné centrum. (2025). *Pavel Rozkoš – diela.* Dostupné online: https://www.litcentrum.sk/autor/pavel-rozkos/diela. [cit. 2025-09-03]

Rozkoš, P. (1995) *Na svadbe*. Vydavateľstvo Ivan Krasko, Nadlak.

Romanian cultural institute. (2021). *About the Slovaks in Romania.* Dostupné online: https://www.icr.ro [cit. 2025-09-13]

Šenkár, P. (2019). *Novodobá prozaická tvorba Slovákov v Rumunsku(z rokov 1976 - 2019).* Vydavateľstvo - Editura Ivan Krasko, Nadlak.

Šusteková, I. (2006). *Slovaks in Romania – the past and the present.* Dostupné online: http://diam.uab.ro/istorie.uab.ro/publicatii/colectia_auash/annales_11/22 ivana_sustekova.pdf. [cit. 2025-09-16]